

Elşən Mirişli

Gence şəhəri
tarixçi

I Yazı

Ahıska bir Türk yurduudur. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında Ahıskanın adı keçir.1555-ci ildə Amasiya sülhü ilə Ahıska ilk yerə bölünmüşdür.Ahıskanın şərq Qızılbaş dövləti,qərb hissəsi Osmanlı dövlətinin tərkibinə daxil edilmişdi.1578-ci ildə Osmanlı Dövləti Gürcüstanda yerləşən Qızılbaş mülklərinə hücum etmişdilər və bu,1578-1590-cı illər Qızılbaş-Osmanlı savaşını başlatmışdır.Ahıska bölgəsi,1578 -ci il tarixində Osmanlı İmperatorluğu ilə Qızılbaş Dövləti orduları arasında baş verən Çıldır Savaşı ilə Osmanlı dövlətinin tərkibinə daxil edilmişdir.1582-ci ilə qədər Osmanlılar Ahıskanın şərq hissəsini ələ keçirmişdilər. Mərkəzi Ahıska bölgəsi o maqla Çıldır Əyaləti qurulmuşdur.Qızılbaşlar XVII əsrin əvvəllərində Ahıskanın şərq hissəsinə nəzarəti bərpa etmişdilər,lakin 1639-cu ildə Qası-Şirin sülh müqaviləsi ilə bütün Ahıska Osmanlı dövlətinin nəzarətinə keçmiş və bu, Qızılbaşların regionu geri almaq cəhdlərinə son qoymuşdur.Bu bölgə (1639-1829) boyunca Osmanlı İmperatorluğunun idarəsində qalmışdır.1828-1829 Osmanlı -Rus Savaşı sırasında bölgə Ruslar tərəfindən işğal edilmişdir.1829 tarixli Edirne sülh müqaviləsi ilə Çıldır Əyalətinin 10 sarcağı Rusiyaya buraxıldı.

1829-cu ildə "Edirne müqaviləsi" ilə Osmanlı dövlətindən qopardılıb Rusiya İmperatorluğuna ilhaq edilən Ahıska bölgəsi Rusiyada bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsi ilə bir növ nəzarətsiz zonaya çevrildi. Əhalisi əsasən türklərdən ibarət olan bu bölgə xalqı Sovetlərin 1917-ci ildə elan etdiyi "Rusiyadakı millətlərin hüquqlarına aid bəyannamə" hüququndan istifadə edərək 26 aprel 1918-ci ildə ümumi bir qərarla Osmanlı dövlətinə birləşmək istədiklərini bildirmişdilər.Batum, Ahıska, Acar və Axalkalaki bölgələri xalqının Osmanlı hökumətinə göndərdiyi bir imzalı möhürlü müraciət Osmanlı hökuməti tərəfindən qəbul edilmiş,deməli bu ilhaq üçün hüquqi zəmin yaranmışdı.Azərbaycan, Gürcüstan və ermənilərin təmsil olunduqları Zaqafqaziya Seymi Rusiyanın bolşevik hökumətini tanımada da onun məlum "Bəyannamə"sine rəsmi münasibət bildirilməmiş,deməli, onun ləğvinə dair hər hansı bir rəsmi qərar qəbul edilməmişdi.Bütün bunları nəzərə alan Osmanlı hökuməti nümayəndə heyəti 11 may 1918-ci il Batum Konfransında Batum,Ahıska və Axalkalakinin Osmanlı dövlətinə ilhaqını tələb etdi. Osmanlı hökuməti nümayəndə heyətinin başçısı Xəlil bəy bu iki bölgənin Osmanlı dövlətinə bağlı olduğunu Zaqafqaziya Demokratik Federativ Respublikası nümayəndə heyətinə də rəsmən bildirmişdi.Lakin ilk əvvəl gürcü nümayəndələr bunu qəbul etməmişsə də,Osmanlı İmperiyası nümayəndə heyətinin başçısı Xəlil bəy təkidlə tələbi ilə bunu qəbul etmək zorunda qalmışdılar.Bolşevik Rusiya hökumətinin "Batum müqaviləsi" ni tanınammaq haqqında nota verməsini baxmayaraq nə Osmanlı hökuməti və nə də Zaqafqaziya Demokratik Federativ Respublikası buna əhəmiyyət verməmişdir. Lakin müqavilənin adı keçən məsələlərə dair müddəaları Federativ Respubli-

kada erməni və gürcülər tərəfindən tərəfindən təsdiq edilməmiş, Zaqafqaziya Demokratik Federativ Respublikası gürcülərin 26 may 1918-ci ildə müstəqil dövlət elan etmələri və ardınca ermənilərin və Azərbaycan türklərinin öz istiqalları elan etmələri ilə dağıldı.Bu və ya bir sıra başqa səbəblər üzündən Osmanlı imperiyası bu müstəqil dövlətlərlə 4 aprel 1918-ci ildə ayrı-ayrı sülh müqavilələri bağlandı.Gürcüstanla bağlanan sülh müqaviləsinə əsasən Batum şəhəri və sancağından başqa Ahıska və Axalkalaki nahiyələri də Osmanlı dövlətinə qaytarıldı. I Sünya Savaşında tamamilə məğlub duruma düşən və ərazilərinin çox böyük bir qismini itirən Osmanlı dövlətinə qarşı Avropa və bolşevik Rusiyası ağır şərtlər irəli sürdülər.Bu şərtlərdən biri də Batum, Ahıska və Axalkalaki

Fəxrəddin bəy Piroğlu rəhbərliyində Kars İslam Şurası qurulmuşdur.Şura rəhbəri Fəxrəddin bəy Piroğlu seçilmişdir.

30 noyabr 1918-ci ildə Karsda keçirilən ikinci Kars Qurultayında Kars,Ərdahan,Batumdən 60 nəfər iştirak etmişdir.Daha sonra müxtəlif bölgələrdən 10 nəfər daha iştirakçı qatılmışdır.Konqresdə Milli İslam Şurası Hökuməti quruldu.Hökumətin başçısı İbrahim bəy Cahangirzadə seçilmişdir.Emin ağa Acalov isə başçının müavini seçilmişdir. KonqresdəKars,Oltu,Kağızman,Iğdır,Sarıqamış, Ərdəhan,Ahıska, Axalkalaki,Batum, Gümrü kimi şəhərlərdə yerli xalq təşkilatlanmışdır.

Konqresdə Kars Milli Şura hökumətinə,Ahıska Müvəqqəti Hökuməti, Araz Türk Cümhuriyyəti,Batum Milli Şurası da qatılmışdır.Konqres 2 dekabrədə davam etmişdir.Konqresin sonunda birləşmiş vahid dövlət yaranmışdır.

hakimiyyət dövrü deportasiyalarla və soyqırımlarla yadda qalmışdı. Ahıska Gürcüstanın Türkiyə ilə sərhəd olan ən səfəli regionlarından biri idi.Ahıska ərazisi 9 min kvadrat kilometrə bərabərdir.30-cu illərdən sonra ayrı-ayrı gürcü rəhbərlərinin türk əhalisinə qarşı münasibəti xeyli dəyişməyə başladı.Gürcü millətçiləri türklərə qarşı assimilyasiya siyasəti həyata keçirdilər.Belə ki, zor gücünə onların fəmiyalarını gürcüləşdirir,uşaqların milli dildə oxumasına heç bir şərait yaratmırdılar. Türklər respublikada gürcülər və ermənilər,digər xalqlarla eyni hüquqa malik deyildilər.Onlar Gürcüstanın ictimai-siyasi həyatında iştirak etmir, sovet və partiya orqanlarının tərkibinə seçilmirdilər.

Türklərə qarşı həyata keçirilən belə siyasət minlərlə vicdanlı və mərd insanları qəzəbləndirmiş, onlar bu haqsızlıqla razılaşmayaraq öz haqq səslərini ucaldıqlarına görə

qazanılmasına az qalmış,40 mindən çox türkün qəhrəmanlıqla vuruşduğunu,şücaətlər göstərdiyi,qəhrəmanlıq tarixinə şanlı sənəmlər yazdığı bir vaxtda verilmişdi.Minlərlə türk və tənəş müharibənin odlu-alovlu meydanından geri qayıtmadı,geri dönənlər isə öz yurdunda xalqını,ailəsini,qohumlarını görə bilmədi...

Rəhbərin əmrini daxil qoşunlar yerinə yetirdilər,onlar çox az bir vaxtda,cəmi iki-üç saat ərzində türkləri böyükdən-küçüyədək bir yerə yığıb silah altında yaxınlıqdakı dəmir yoluna tərəf apardılar və orada onların gözələyən yük vaqonlarına mindirdilər,sonra Orta Asiya və Kazaxıstana yola saldılar.

Mesxetiya regionunda yaşayan bütün Ahıska türklərinin 14 noyabr 1944-cü il tarixində SSRİ hökuməti tərəfindən Orta Asiyaya (Qazaxıstan,Qırğızıstan və Özbəkistan) məcburi şəkildə köçürülməsi baş verdi.Əməliyyat zamanı 212 kənddə

Bitməyən bir köç - Ahıska Türkləri

Ahıska Türkləri Sürgünü

HAREKET
MERKEZİ

14 Kasım 1944

UNUTMA

bölgələrinin Sovet Rusiyasına qaytarılması idi.

Birinci Dünya Savaşının sonunda,30 oktyabr 1918 tarixində imzalanmış Mudros barışıqı nəticəsində Osmanlı ordusu Cənubi Qafqazdan çəkilməmişdir.Razılaşmaya görə 4 dekabr 1918 tarixində Osmanlı əsgərləri 1877 Rusiya-Osmanlı sərhədlərində geri çəkildi,lakin Osmanlı tərəfi Kars və Ahıskadan 2 ay gec çəkilmə qərarı almışdı.Bu qərarın səbəbi yerli xalqın hökumət qurmasına vaxt tanımaq idi.Əks halda bölgə Gürcüstan və Ermənistan tərəfindən işğal təhlükəsi ilə üzleşə bilərdi.Beləliklə, 29oktyabr 1918-ci ildə Ahıska və Axalkalaki ətrafında Ahıska Müvəqqəti Hökuməti,3 noyabr 1918 tarixində Əmir bəy Nərimanbəyov rəhbərliyində Araz Türk Cümhuriyyəti qurulmuşdur.5 noyabrda isə Kağızmanlı Əli Rza bəy,Karslı Sarı Xəliloğlu Nuhlis,Orenburqlu Tevhiddin bəy Mamloğlu,Emin ağa Acalov və

Ermənilər ingillislərlə birlikdə 12 aprel 1919-cu ildə Karsa hücum edərək Cənub-Qərbi Qafqaz Cümhuriyyəti Meclisinin binasını mühasirəyə aldılar və hökumət üzvlərini həbs edərək Maltaya göndərdilər.Gürcülər də ingillislərin hərbi dəstəyi ilə Cənub-Qərbi Qafqaz Cümhuriyyətinin ərazinə daxil olan Ahıska və Axalkalakinə zəbt edib Gürcüstanla ilhaq etdilər.Ahıska və Axalkalaki sovet dönməində Gürcüstan Sovet Sosialist Respublikasının tərkibinə daxil edildi.Gürcüstan verilən bu ərazi gürcü millətçiləri tərəfindən Mesxetiya adlandırılmış və Ahıska türklərinə də "Mesxet türkləri" deyilməmişdir.

Ahıska türklərinin deportasiyası

Faşist Almaniyasında yalnız yəhudilər və qaraçılar deportasiya edilmişdilər. Hitlerdən də qəddar olan sovet şizofren diktatoruStalinin

"kulak"-xalq düşməni,xain elan olunmuşdular.Türklərin böyük əksəriyyəti bu ad altında tutularaq məhv edilmişdir.Azərbaycan və Ahıskanın böyük oğlu Ömər Faiq Nemanzadə də onların arasında olmuş və 1937-ci il oktyabrın 10-da xalq düşməni kimi güllələnmişdir.Millətçilər xalqı geniş miqyasda assimilyasiyaya uğrada bimediyinə görə türkləri Gürcüstandan qovmaq,öz dedə-baba yurdlarından didərgin salmaq üsuluna əl atdılar.

Ahıska türkləri hər il 14 noyabr tarixini özələrinin milli matəm günü hesab edirlər.1944-cü il Gürcüstanın Türkiyə ilə həmsərhəd olan 5 rayonundan-Adikon,Axalsix,Axalkalaki,Boqdanovka,Astinzinsk rayonlarından "rəhbərin əmrinə əsasən" dövlət sərhədlərində təhlükəsizliyi təmin etmək zəruriliyi adı ilə türkləri daimi yaşayış yerlərindən zorla,silah gücünə çixardılar.Bu qərar müharibənin qurtarmasına və qələbənin

yaşayan 115.000 Ahıska Türkü Orta Asiyaya deportasiya edilmişdi. Deportasiya olunanlar xüsusi yaşayış mantaqələrində yerləşdirilmiş,orada məcburi əməyə tabe olunmuşdular.Deportasiya və sürgünün ağır şərtləri 50.000 Ahıska türkünün ölümünə səbəb olmuşdu.

Deportasiya SSRİ Nazirlər Soveyinin sədri İosif Stalinin birbaşa əmrilə SSRİ Xalq Daxili İşlər Komissarlığı (NKVD) Komissarı Lavrenti Beriya və 4.000 NKVD personalı tərəfindən icra olunmuşdur.Əməliyyatı yerinə yetirmək üçün 34.000.000 (otuz dörd milyon) rubl ayrılmışdı. Bu,1930-cu illərdən 1950-ci illərə qədər sovet etnik azlıqlarının bir neçə milyon üzvünə təsir göstərmiş SSRİ hökumətinin məcburi yerləşdirmə proqramının və əhali köçürülmələrinin bir parçası idi.Sadəcə İkinci Dünya Savaşı zamanı Sovet İttifaqında 3.332.589 nəfər deportasiya edilir.1943-cü ildən 1944-cü ilə qədər Qafqaz boyunca təxminən 650.000 insan deportasiya edilir.

Bu, İkinci Dünya Savaşı zamanı Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı hökuməti tərəfindən gerçəkləşdirilən axırıncı deportasiya idi.Ahıska türklərinə hər hansı bir mülki və ya siyasi hüquq verməkdən imtina edildi.Deportasiya prosesi tamamlandıqdan sonra SSRİ hökuməti xristian ermənilərdən təşkil olunmuş 32.000 nəfəri Mesxetiya (Ahıska) ərazisində yerləşdirmişdir.

Lavrenti Beriya 28 noyabr 1944-cü il tarixində İosif Stalinə memorandum göndərmişdir.Bu memorandumda Beriya Ahıska türklərini "qaçaqçılıq" və "təxribat üçün Türkiyə kəşfiyyatı ilə əməkdaşlıq"ta günahkar görür.Məcburi köçürülmə prosesi Türkiyənin şərq ərazilərini və boğazları işğal etmək üçün Türkiyə meylli qrupları sərhədyanı ərazilərdən çıxarmaq arzusunun bir parçası idi.1945-ci ilin iyul ayında SSRİ Xarici İşlər Xalq Komissarı Vyacheslav Mixayloviç Molotov (Skryabin) Türkiyədən Anadolunun üç ilinin SSRİ-ye təhvil vermesini tələb edir.Rusların onlara verilməsini tələb etdiyi şəhərlər Kars,Ərdahan və Artvin idi.Ahıska türklərinin deportasiyası mümkün olan Türkiyənin şərq torpaqları arasında SSRİ-Türkiyə müharibəsi üçün bir ehtiyat tədbiri idi.Bu iddialar və Türkiyə boğazları böhranı böyüyür. 18 fevral 1952-ci ildə Türkiyənin NATO-ya qoşulmasından sonra bu ərazi iddiaları gerçəklikdir.

(ardı var)